

УДК 159.9

ЗАДІРАНОВА Г. В.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ПРОГРАМА АНТИЦИПАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті подається програма антиципації майбутньої педагогічної діяльності. Представлено структурно-функціональну модель. Надається коротка характеристика структурних компонентів цієї програми.

Ключові слова: антиципація майбутньої педагогічної діяльності, майбутні педагоги, здатність до антиципації, успішний педагог, професійний розвиток, адаптаційний тренінг, комунікативний тренінг, тренінг професійної ідентичності, тренінг професійної успішності.

Аналізуючи особливості навчання, професійного становлення та антиципації професійного майбутнього студентів – майбутніх педагогів, ми дійшли висновку, що вища освіта повинна сприяти формуванню та розвитку у представників цієї професії особистісної психологічної структури, заснованої на усвідомленні власних можливостей та потенціалів. Вищий навчальний заклад відносно них повинен сприяти формуванню адекватних уявлень щодо власних можливостей, створювати умови для пошуку своїх максимальних можливостей, сприяти розвитку найсильнішої психологічної здібності, яка стане основою формування смисложиттєвих орієнтацій, професійної самоідентифікації та успішної професійної діяльності.

На наш погляд, вирішення завдань психологічного супроводу студентів-майбутніх педагогів може виконувати психологічна служба ВНЗ (як невід'ємний елемент системи вищої освіти), робота котрої має бути спрямована на розкриття потенційних можливостей кожного з представників цієї професії. У цьому сенсі, це повинна бути саме розвивальна робота, а не корекційна (спрямована на «виправлення» відхилень та недоліків).

Нами розроблено структурно-функціональну програму антиципації професійного майбутнього педагога зі студентами, яка включає основні види соціально-психологічних тренінгів (адаптаційний, комунікативний, професійної ідентичності, професійної успішності), що визначаються з провідних зон проблематизації професійної діяльності представників цієї професії.

Відповідно зі встановленими завданнями, при розробці тренінгової програми антиципації професійного майбутнього педагога нами реалізовані два напрями роботи:

1. Тематичний, метою котрого є обговорення з учасниками програми значущих понять, які висвітлюють проблему професійного самовиз-

начення, становлення професійної ідентичності, особливостей співвідношення життєвих та професійних цілей.

2. Практичний, який включає тренінгові вправи та ігри.

Тренінгові сценарії складені нами на основі аналізу існуючого досвіду сучасної практичної психології (І. В. Вачков, В. І. Дубровіна, Н. О. Євдокимова, Н. М. Толстих, К. Фопель, Н. Ю. Хрящева, Ю. М. Швалб, Т. С. Яценко) та відповідає принципам:

1. *Актуальності.* Форми реалізації принципу – робота з матеріалом, який відображає життєвий та емоційний досвід учасників. Застосування вправ, у яких є потреба в учасників. Ефект дії принципу – відчуття важливості проблеми для власного «Я».

2. *Мотивації.* Форми реалізації принципу – рольові ігри та вправи, що викликають реальну активізацію мотивів. Ефект дії принципу – створення та розвиток мотивації до участі у тренінгу.

3. *Від практики – до теорії.* Форми реалізації принципу – використання вправ, які дають змогу тренеру вдосконалювати тренінговий сценарій. Проведення психологічної діагностики групи для подальшого розгортання групової динаміки. Формування особистісних знань, понять про ситуацію. Ефект дії принципу – учасники вирішують конкретні практичні ситуації, тренер має змогу їх зафіксувати.

4. *Направленість на використання результатів у майбутній педагогічній діяльності.* Форми реалізації принципу – перенос ігрових педагогічних ситуацій у реальну учбово-професійну діяльність. Розширення репертуару способів дій у професійних ситуаціях. Ефект дії принципу – підвищення практичної значущості та професійної успішності, компетентності.

5. *Рефлексивності.* Форми реалізації принципу – рефлексія кожного змістовного блоку та загальна рефлексія. Ефект дії принципу – розви-

ток рефлексивної компетентності. Процес і результат реконструкції суб'єктом об'єктних відносин, результатом яких є підтвердження існуючих і поява нових знань про себе.

6. *Балансу комфорту та дискомфорту*. Форми реалізації принципу – відмова від спроб полегшити діяльність, внесення додаткових ускладнень у діяльність учасників, створення сприятливої психологічної атмосфери. Ефект дії принципу – відмова від традиційного «лабораторного» знання, використання дискомфорту як нового інструменту саморегуляції.

7. *Екологічності*. Форми реалізації принципу – головний лозунг усіх вправ: «Не нашкодь!». Ефект дії принципу – розвиток власної екологічності.

Програма антиципації професійного майбутнього педагога розрахована на 144 години (9 занять по 4 години). Програма складається з 4 тренінгових циклів: адаптаційний тренінг, комунікативний тренінг, тренінг професійної ідентичності майбутніх педагогів, тренінг формування професійної успішності майбутніх педагогів. Заняття проводяться 1 раз на тиждень протягом 9 тижнів. Кожен тренінговий цикл складається з трьох змістовних блоків.

В основу концепції *адаптаційного тренінгу* майбутніх педагогів покладено уявлення про те, що тренінг повинен допомогти включити студентів-майбутніх педагогів у нові умови, що виходять за межі їх звичного способу життя, самостійно вибудувати перспективу власного майбутнього, формулювати професійні плани. Після тренінгу його учасники повинні не тільки вміти використовувати те нове, що вони отримали у тренінгу, але й застосовувати нові знання та новий досвід у своїй професії.

Психологічна адаптація, на нашу думку, є процесом психологічної включеності особистості у системи соціальних, соціально-психологічних та професійно-діяльнісних зв'язків і відносин, у виконання відповідних рольових функцій. Ідеєю нашої концепції є те, що тренінг повинен вирішити проблеми адаптації студентів до умов навчання у вишу, життя, дозвілля, прийняття установок, норм, цінностей нового колективу. Мета адаптаційного тренінгу майбутніх педагогів полягає у створенні психолого-педагогічних умов для психологічної та соціальної адаптації до навчання у ВНЗ, у результаті котрої студент почне самостійно вибудовувати перспективу власного майбутнього, формулювати особистісні, у тому числі професійні плани. Перший блок роботи спрямований на встановлення довірливих, партнерських відносин між

тренером та студентами; другий блок роботи спрямований на формування навчальної мотивації, виявлення професійно важливих якостей, необхідних для успішного навчання і подальшої учбово-професійної діяльності; третій блок – на визначення перспектив розвитку групи, поглиблення процесів саморозкриття; визначення життєвих планів і стратегій їх реалізації. Основними **завданнями** тренінгу є:

- розвиток навичок самостійно вибудовувати перспективу власного майбутнього;
- розвиток рефлексивних здібностей;
- становлення адекватної самооцінки;
- усвідомлення власних професійних цілей та перспектив свого життя;
- побудова життєвих цілей у сфері професійної діяльності, злиття життєвих та професійних цілей.

В основу концепції *комунікативного тренінгу* майбутніх педагогів покладено уявлення про те, що тренінг повинен сформувати професійну комунікативність майбутніх педагогів.

Професійно-педагогічна комунікація ставить специфічні вимоги до якостей особистості педагога, найважливішою серед яких є комунікативність як необхідна передумова успішної й активної роботи з педагогічною інформацією – інформацією, спрямованою на навчання і виховання учнів.

Комунікативність – сукупність істотних, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному прийому, розумінню, засвоєнню, використанню й передачі інформації. Ідеєю концепції комунікативного тренінгу є орієнтація на професійні установки та подолання стереотипів майбутніх педагогів. Мета комунікативного тренінгу полягає у підтримці та допомозі майбутнім педагогам у період професійного становлення для підвищення ефективності майбутньої педагогічної діяльності. Перший блок роботи спрямований на формування вмінь діалогічного мовлення; другий блок роботи сприяє коректній поведінці майбутнього педагога під час педагогічного спілкування; третій блок формує навички педагогічного спілкування під час організації учбово-професійної діяльності. Основними **завданнями** тренінгу є:

- навчання партнерській стратегії педагогічної взаємодії;
- розвиток уявлень про себе як суб'єкта освітнього процесу;
- підвищення особистісної та професійної самооцінки учасників, пошук ресурсів;
- стимулювання інтересу до педагогічної діяльності;
- оптимізація професійних установок майбутніх педагогів у сфері мотивації педагогічної діяльності.

В основу концепції **тренінгу професійної ідентичності** майбутніх педагогів покладено уявлення про те, що професійна ідентичність є самореферентністю, тобто відчуття та усвідомлення функціонального та екзистенційного «Я» у його професійному служінні та неповторності особистісних та професійних властивостей, за наявності належності до соціальної та професійної реальності.

Професійна ідентичність, на думку Л. Б. Шнейдер, є психологічною категорією, яка відноситься до усвідомлення своєї належності до певної професії та певного професійного співтовариства. Профідентичність детермінована професійним спілкуванням та професійним досвідом, репрезентується за допомогою мовленнєвих засобів через образ «Я». Професійна ідентичність, по суті, – аспект специфічної інтеграції особистісної та соціальної ідентичності у професійну реальність. Вихідним є самосвідомість. Виконавчим механізмом є процеси ідентифікації – відчуження. Ідеєю тренінгу є концепція професійної ідентичності, що розуміється як багатовимірний та інтегративний феномен, що забезпечує людині цілісність, тотожність та визначеність, який розвивається у ході професійного навчання паралельно зі становленням процесів самовизначення, самоорганізації та персоналізації, а також обумовлюється розвитком рефлексії. Мета тренінгу професійної ідентичності майбутніх педагогів полягає у виробленні кожним учасником свого професійного стилю, усвідомленні своїх професійних можливостей, визначенні шляхів професійного зростання. У тренінгу використовуються різні засоби активного психологічного навчання для вирішення триєдиного завдання: розуміння свого професійного «Я», прийняття себе у професії, управління собою у професійних ситуаціях, та у цілому своїм професійним розвитком. Перший блок роботи спрямований на розуміння свого професійного «Я»; другий блок роботи спрямований на прийняття себе у професії; третій блок – на управління собою у професійних ситуаціях, та у цілому своїм професійним розвитком. Основними **завданнями** тренінгу є:

- розвиток рефлексивних здібностей;
- аналіз прототипу професійної діяльності;
- проектування образу професійного майбутнього;
- удосконалення інтерактивної та перцептивної сторін спілкування;
- усвідомлення своєї професійної позиції.

В основу концепції **тренінгу формування професійної успішності** майбутніх педагогів

покладено уявлення про те, що тренінг повинен сформувати їх професію.

Професійна успішність, на нашу думку, є здатністю людини до неперервного професійного розвитку та саморозвитку, здатністю досягати намічених цілей, реалізувати кар'єрні експектації (система очікувань, вимог щодо норм виконання індивідом професійних планів) та визнання професійних досягнень іншими. Сучасне суспільство відчуває гостру потребу у компетентних і творчих фахівцях, здатних до постійного професійного саморозвитку і самовдосконалення. Професійна успішність педагога створює реальні передумови для його самореалізації і розвитку творчих здібностей. Учителів, орієнтованих на досягнення успіху у діяльності, відрізняє громадянська і професійна спрямованість особистості; здібність до самопізнання; вміння реалізувати науковий підхід до педагогічних явищ, спроектувати модель цілісного педагогічного процесу, адаптувати її до конкретних умов, проаналізувавши власний досвід. Ідеєю нашої концепції є те, що тільки професійно успішний педагог може сформувати професійно успішного учня. Суб'єкт-об'єктні відносини сучасного освітнього середовища слід перебудувати у суб'єкт-суб'єктні. Мета тренінгу формування професійної успішності майбутніх педагогів полягає у створенні психолого-педагогічних умов для особистісного і професійного розвитку студентів через рефлексивний аналіз ними аспектів власного «Я» та власних можливостей; сприяння формуванню навичок цілепокладання та проектування перспектив власної професійної успішності; оволодіння навичками прийняття рішень, самоорганізації, планування робочого часу. Перший блок роботи спрямовано на створення умов для особистісного розвитку студентів через рефлексивний аналіз різних аспектів власного «Я» та власних можливостей; другий блок роботи спрямовано на формування навичок цілепокладання; третій блок – на проектування професійних перспектив. Основними **завданнями** тренінгу є:

- розвиток рефлексивних здібностей;
- становлення адекватної самооцінки;
- усвідомлення власних професійних цілей та перспектив свого життя;
- формування установки на успіх;
- формування мотивації на досягнення успіху;
- побудова життєвих цілей у сфері професійної діяльності, злиття життєвих та професійних цілей.

**ПРОГРАМА АНТИЦИПАЦІЇ
ПРОФЕСІЙНОГО МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА****I ЦИКЛ. АДАПТАЦІЙНИЙ ТРЕНІНГ****Перший блок. Адаптація до умов навчання у ВНЗ**

Заняття 1. Знайомство.

Заняття 2. Формування мотивації до навчальної діяльності.

Заняття 3. Формування образу «Я – студент».

Другий блок. Розвиток професійних умінь і навичок

Заняття 1. Самовизначення та саморозкриття.

Заняття 2. Розвиток навичок самопрезентації.

Заняття 3. Розвиток упевненості у собі.

Третій блок. Входження до студентського колективу

Заняття 1. Формування особистісних позицій.

Заняття 2. Формування активної життєвої позиції.

Заняття 3. Розвиток творчих здібностей.

II ЦИКЛ. КОМУНІКАТИВНИЙ ТРЕНІНГ**Перший блок. Спілкування у педагогічному колективі**

Заняття 1. Формування умінь діалогічного мовлення.

Заняття 2. Розвиток усвідомлення особливостей формування мовлення у педагогічному спілкуванні.

Заняття 3. Розвиток навичок встановлення візуального контакту зі співбесідником.

Другий блок. Культура педагогічного спілкування

Заняття 1. Формування навичок коректної поведінки під час проведення дискусії, діалогу, суперечки.

Заняття 2. Розвиток умінь слухати та чути.

Заняття 3. «Я-висловлювання».

Третій блок. Комунікативність майбутнього педагога як засіб організації учбово-професійної діяльності

Заняття 1. Розвиток навичок правильного оформлення педагогічного мовлення.

Заняття 2. Розвиток саморегуляції емоційних станів та профілактика несприятливих емоційних станів.

Заняття 3. Формування конструктивної поведінки у педагогічній ситуації.

III ЦИКЛ. ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**Перший блок. Образ «Я»**

Заняття 1. Формування позитивного ставлення до власного «Я», підвищення самооцінки.

Заняття 2. Розвиток уявлень про власне майбутнє.

Заняття 3. Розвиток самоусвідомлення власного «Я».

Другий блок. Формування образу професії

Заняття 1. Особистісне самовизначення у професії.

Заняття 2. Усвідомлення складових професійного образу педагога.

Заняття 3. Розвиток педагогічних навичок.

Третій блок. Я у професії

Заняття 1. Розвиток аналізу власної професійної ідентифікації.

Заняття 2. Усвідомлення та побудова професійних перспектив власного професійного майбутнього.

Заняття 3. Формування саморозкриття та створення власного професійного портрету.

IV ЦИКЛ. ТРЕНІНГ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**Перший блок. Мотивація на успіх у майбутній професії**

Заняття 1. Усвідомлення значущих подій свого професійного життя.

Заняття 2. Розвиток уявлень «Я – успішний педагог».

Заняття 3. Розвиток рефлексії відповідності особистих очікувань професійним вимогам.

Другий блок. Цілепокладання

Заняття 1. Формування навичок цілепокладання у професійній сфері

Заняття 2. Мотивація досягнення встановлених професійних цілей

Заняття 3. Формування навичок планування майбутньої професійної діяльності

Третій блок. Професійні перспективи

Заняття 1. Усвідомлення перспектив власного професійного майбутнього

Заняття 2-3. Побудова професійних перспектив власного майбутнього

Вважаємо, що програма антиципації професійного майбутнього педагога у вищому навчальному закладі може сприяти формуванню та розвитку у студентів психологічної структури образу майбутньої професії, заснованої на усвідомленні власних можливостей та потенціалів; створювати умови для формування адекватних уявлень щодо власних можливостей, пошуку максимальних можливостей; сприяти розвитку психологічних здібностей, які стануть основою формування професійних орієнтацій, професійної самоідентифікації та успішної професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Дубровина И. В. Психологическая готовность к личностному самоопределению – основное новообразование ранней юности / И. В. Дубровина // Формирование личности старшеклассника / Под ред. И. В. Дубровиной. — М. : Педагогика, 1989. — С. 9—12.
2. Карвасарский Б. Д. Психотерапевтическая энциклопедия / Б. Д. Карвасарский. — СПб. : Питер Ком. 1999. — 358 с.
3. Фопель К. В. Технология ведения тренинга. Теория и практика / К. В. Фопель / Пер. с нем. 2-е изд. — М. : Генезис, 2004. — 267 с.
4. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: Учеб. пособие / Л. Б. Шнейдер. — М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. — 600 с. — (Серия «Библиотека психолога»).
5. Яценко Т. С. Активне соціально-психологічне навчання: теорія, процес, практика: Навчальний посібник / Т. С. Яценко. — Хмельницький: Вид-во НАП-ВУ, 2002. — 792 с.

ZADIRANOVA A. V.

ПРОГРАММА АНТИЦИПАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

В статье представлена программа антиципации будущей педагогической деятельности. Представлены структурно-функциональную модель. Предоставляется краткая характеристика структурных компонентов этой программы.

Ключевые слова: антиципация будущей педагогической деятельности, будущие педагоги, способность к антиципации, успешный педагог, профессиональное развитие, адаптационный тренинг, коммуникативный тренинг, тренинг профессиональной идентичности, тренинг профессиональной успешности.

ZADIRANOVA A. V.

PROFESSIONAL PROGRAM ANTICIPATION OF FUTURE TEACHERS

The article presents a program of anticipation of future educational activities. Presented structural and functional model. Brief description is provided of the structural components of the program.

Keywords: anticipation of future educational activities, future teachers, the ability to anticipation, successful teacher, professional development, adaptive training, communication training, training, professional identity, training of professional success.

Стаття надійшла до редколегії 16. 09. 2013 року.